

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา : รูปแบบและเครือข่าย
การจัดการท่องเที่ยวของวัดในสังคมไทย
Buddhist Tourism : The Pattern and Network
Tourism Management of The Temples In Thai Society

พระศรีสังคม ชยานุวัตโต (ธนาวงษ์)*

Phra Srisungkom Jayānuvaddho (Thanavongs)

ปาริชาติ วลัยเสถียร**

Parichart Valaisathien

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: colorsocial1234@gmail.com

Received : June 13, 2020

Revised : November 3, 2020

Accepted : November 11, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (๑) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (๒) บทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม (๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวด้านการปฏิบัติธรรม การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกต และการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในวัดที่ส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวจำนวน ๑๐ วัด แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ และเขียนสรุปเชิงพรรณนา

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในสังคมไทย แบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ (๑) วัดที่ส่งเสริมให้เป็นแหล่งชมความงามของงานพุทธศิลป์และทำบุญ ไหว้พระ ขอมพร ที่มีการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในตามบริบทของวัด มีการใช้สัญลักษณ์และการสื่อสารที่เข้าใจง่าย เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงมาก จากอดีตถึงปัจจุบัน (๒) วัดที่เน้นส่งเสริมให้เป็นสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรม ขณะนี้กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

วัดที่ส่งเสริมให้เป็นแหล่งชมความงามของงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอมพร พบว่า มีการส่งเสริมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ จัดงานวัฒนธรรม และบางวัดจะมีการสอดแทรกให้มีการเจริญสมาธิ มีการปฏิบัติธรรมร่วมอยู่ด้วยเสมอตามความเหมาะสม เป็นการสร้างความเชื่อมโยง

* พระศรีสังคม ชยานุวัตโต (ธนาวงษ์) Phra Srisungkom Jayānuvaddho (Thanavongs)

** รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร Assoc.Prof. Parichart Valaisathien

ให้เกิดพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงขึ้นในจิตใจของนักท่องเที่ยว ให้สนใจการปฏิบัติธรรมในวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องได้

ผลการศึกษาด้านรูปแบบและบทบาทของวัดที่ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรม พบว่า วัดที่จัดให้มีการปฏิบัติธรรม มีความเป็นเครือข่ายการปฏิบัติธรรมกันอยู่ทั่วไปในสังคมไทย และมีการจัดการเครือข่ายอยู่ ๒ ระดับคือ (๑) ระดับนโยบาย มีคณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา (มหาเถรสมาคม) เป็นผู้รับผิดชอบด้านการปฏิบัติธรรม ขณะนี้ได้จัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้น เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เครือข่ายการปฏิบัติธรรม มีความเป็นเอกภาพ และสร้างมาตรฐานการสอนการปฏิบัติ โดยให้ยึดแนวทางเดียวกัน คือ การปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐานสูตร (๒) ระดับปฏิบัติการ ได้แก่ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ทำหน้าที่บริหารจัดการภายในสำนักของตน และบริหารจัดการสำนักสาขาให้ดำเนินงานได้อย่างราบรื่น สร้างพระวิปัสสนาจารย์ เป็นผู้นำรุ่นใหม่สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน

ปัจจุบันแม้มีนักท่องเที่ยวเข้าชมงานพุทธศิลป์เป็นจำนวนมาก และมีผู้สนใจเดินทางไปปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น แต่พบว่าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ยังมีจำนวนของเยาวชนที่ค่อนข้างน้อย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพระพุทธศาสนา ควรมีการขยายความรู้ ความเข้าใจในประโยชน์ที่เยาวชนพึงจะได้รับจากการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม และส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนได้แสดงความเป็นผู้นำในการเข้าร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงพุทธ; รูปแบบ; การจัดการเครือข่าย

Abstract

This academic article contains 3 objectives: (1) to study the Buddhist tourism Pattern (2) to study the role of promotion and linkage of meditation practice network of the temple and (3) to analyze the role of promotion and the link of meditation practice of temple and its tourism network management. This was a qualitative survey by observing and interviewing 10 monks who live at tourist temple and then analyzing the data synthesized to write in descriptive style. The results revealed that Buddhist tourism in Thai society was divided into 2 types: (1) the temples which promote Buddhist art works, merit performances, blessings that are organized as inside and outside environment according to each temple's context. There is religious symbols using and simple communication which is a very popular from past to present (2) the temple that promotes meditation place which is well-known by both Thai and foreign tourists.

The temples that promote Buddhist arts revealed that they while promoted merit activities in every auspicious day of Buddhism and nation, culture will applies meditation

and Vipassana practice in order to encourage suitability tourists. It builds up a link to direct their minds further in meditation in temples that promote continuous practice of meditation.

The results of temple's model and roles showed that the temple that has followed rightly practice as Dharma practice network throughout Thai society contains 2 levels of management: (1) policy level or the highest Buddhist administration organization of the Thai Sangha called Sangha Supreme Council of Thailand (SSC), with the committee of Buddhism propagation responsible for dharma practice. The committee raised various projects to promote, support and encourage the Dharma network to form the standard teaching of meditation practice for efficiency by using the correct teaching based on Mahāṣaṭi- paṭṭhānasutta (2) operator level signifying an in charge who manages their temple and other branch of temple to be proper and ready to develop Vipassana teachers for long and well settlement of Buddhism.

Although there are increasing of tourists who had appreciated the Buddhist arts and interested almost are adults and seniors but only small number of youth were seen therefore the government agencies and Buddhist organizations should have given right understanding, promote and support tourism to develop the mind by allowing the youth to perform their leaderships and participate Buddhist tourism activities as much as possible.

Keywords: Buddhist tourism; Pattern; Network management

บทนำ

โลกของเราในยุคสมัยแห่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนี้ ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้คนไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความก้าวหน้าด้านการสื่อสารที่ผ่านนวัตกรรมสมัยใหม่ ทำให้การรับรู้เป็นไปอย่างสมบูรณ์มากขึ้นทั้งภาพและเสียง จึงช่วยให้เกิดแรงจูงใจมากมายแก่ผู้คนในการที่จะท่องเที่ยวไปในถิ่นต่าง ๆ เพื่อรับประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อการพักผ่อนทั้งร่างกายและจิตใจ มีนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวกันไปมาทั่วโลกตลอดปี การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบด้วยกันขึ้นอยู่กับปัจจัยและวัตถุประสงค์ในการจัดแบ่ง^๑ สำหรับการท่องเที่ยวในประเทศไทย มีการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ใช้วัดและโบราณสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะวัดในศาสนาพุทธถือได้ว่าเป็นทรัพยากร

^๑ สุวัฒน์ จูรากร, แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๑๑.

ที่ทรงคุณค่า สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นจำนวนมาก ให้เข้ามาเที่ยวชมผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และงานพุทธศิลป์ทั้งดงาม รวมถึงการเข้าไปทำบุญ กราบไหว้บูชาพระ ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น การท่องเที่ยวรูปแบบนี้ อาจเรียกได้ว่าการท่องเที่ยวประเภทชมความงามทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงมาก สามารถสนองประโยชน์ได้ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้มีรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด บำรุงท้องถิ่นและประเทศโดยรวม^๒ และในขณะเดียวกันได้มีการเดินทางไปวัดของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติอีกรูปแบบหนึ่งที่กำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายนั่นคือ การเดินทางไปเพื่อการปฏิบัติธรรม อันเป็นการเดินทางไปเพื่อการค้นหาจริยทรัพย์ภายในตน^๓ ที่เป็นปฐมบทนำไปสู่การจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวของวัดในสังคมไทย ดังนั้นจึงเกิดเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาขึ้น ๒ รูปแบบ คือ

๑. รูปแบบของการชมงานด้านพุทธศิลป์ และทำบุญ ไหว้พระ ขอพร อันเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒. รูปแบบของการปฏิบัติธรรม อันเป็นการท่องเที่ยวเชิงนามธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา
๒. ศึกษาบทบาทการส่งเสริมของวัด และความเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม
๓. วิเคราะห์บทบาทของวัดที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวด้านการปฏิบัติธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิเคราะห์ในภาคสนาม โดยศึกษาข้อมูลจากหนังสือเกี่ยวกับการท่องเที่ยว รายงานการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา และข้อมูลในพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูล และคัดเลือกวัดที่มีความโดดเด่นในด้านการท่องเที่ยว โดยการสุ่มเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ให้เป็นวัดกรณีศึกษา ได้แก่ วัดในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๖ วัด และวัดใน ๔ ภูมิภาค จำนวน ๔ วัด

^๒ พระครูสันติธรรมาภีรต, “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”, *Journal of Nakhonratchasima College*, Vol.8 No.1 (January–June, 2014) : ๙๒-๙๓.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙๑.

๒. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามวัดในกรุงเทพมหานคร โดยการบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่มีอยู่ในวัดนั้น ๆ และสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด และผู้มีบทบาทที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม มีประชากรผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้านการจัดทำกิจกรรมภายในวัด และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการจัดการปฏิบัติธรรม วัดละ ๒ ท่าน รวม ๑๒ ท่าน โดยมีกรอบแนวทางการสังเกต ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่วัดมีอยู่ (๒) ด้านการใช้สื่อและสัญลักษณ์ในการนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวของวัด (๓) ด้านการส่งเสริมการสร้างแรงจูงใจของวัดที่เป็นรูปธรรม (๔) ด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทที่วัดได้ส่งเสริมให้มีการจัดขึ้น

๓. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามวัดใน ๔ ภูมิภาค โดยการบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่มีอยู่ในวัดนั้น ๆ และสัมภาษณ์เจ้าสำนัก ซึ่งเป็นประชากรสำหรับการศึกษาข้อมูล ได้แก่ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม หรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการต่าง ๆ วัดละ ๑ ท่าน รวม ๔ ท่าน

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ของวัดในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๖ วัด มาเรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือตามบริบทที่วัดมีอยู่เป็นรายกรณี เพื่อจำแนกรูปแบบของวัดที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม และรูปแบบของวัดที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านนามธรรม รวมทั้งกิจกรรมการส่งเสริมด้านอื่น ๆ และสรุปบทบาทการส่งเสริมกิจกรรมของวัด ที่เชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายการปฏิบัติธรรม ในส่วนของวัดที่มีชื่อเสียงด้านการปฏิบัติธรรมทั้ง ๔ วัดใน ๔ ภูมิภาค นำข้อมูลที่ได้มาแยกแยะไปตามบริบทที่วัดมีอยู่ เพื่อวิเคราะห์บทบาทและแนวทางการจัดการปัญหา การแก้ไขในส่วนของการเครือข่ายการปฏิบัติธรรม

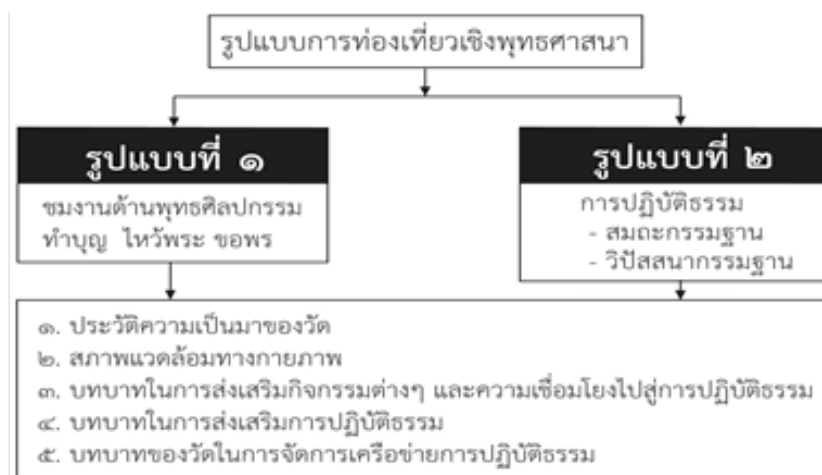
ผลการวิจัย

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ที่มีวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทย มี ๒ รูปแบบคือ

๑. การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ด้านชมงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร

๒. การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ด้านการปฏิบัติธรรม

สรุป รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและแนวทางการศึกษา เป็นแผนภูมิดังนี้

รูปแบบที่ ๑

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ในรูปแบบที่ ๑ ของวัดในสังคมไทยที่ส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว จะพยายามรักษาภาพลักษณ์ที่ดีในการดูแลนักท่องเที่ยวให้มีความพึงพอใจกับการที่ได้เข้ามาเที่ยวชม มีการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกวัดและภายในวัดให้มีความเรียบร้อยสะอาดตา จัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก จัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกให้อยู่ในสภาพที่ต้อยต้อมเช่น ป้ายแผนผัง ป้ายบอกทิศทางไปยัง สถานที่ต่าง ๆ ที่เข้าใจง่ายและเป็นสากล มีเจ้าหน้าที่ดูแลห้องน้ำ ห้องสุขาให้สะอาดอยู่เสมอและจัดไว้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวทุกเพศ ทุกวัยและผู้พิการ ส่วนสำคัญอีกจุดหนึ่งที่มีความสำคัญกับสภาพภูมิอากาศในเมืองไทย และวัดส่วนมากนิยมจัดทำไว้คือ การจัดสถานที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์ที่เปิดโล่งโปร่งตาและสงบ มีแผ่นพับแนะนำสถานที่ หนังสือ ดัดตั้งแผ่นป้ายเชิญชวนให้ผู้สนใจและมีเวลาพอได้ฝึกทดลองการปฏิบัติธรรมและเรียนรู้พุทธธรรมตามสมควร รวมทั้งดัดตั้งแผ่นป้ายปฏิทินการจัดกิจกรรมของวัดตลอดปี ที่ผ่านการออกแบบสวยงามเข้าใจง่าย เพื่อทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ถึงบทบาทที่วัดมีหน้าที่ต้องทำตามที่สังคมกำหนดไว้ บทบาทที่วัดส่งเสริมและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้นเหล่านี้สามารถสร้างความเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวบางคนที่น่าสนใจเข้ามาชมงานพุทธศิลป์ที่เป็นวัตรธรรมให้สามารถพัฒนาไปสู่การเรียนรู้พุทธธรรมที่เป็นนามธรรมภายในจิตใจของตนได้

จากเชื่อมโยงมาสู่การปฏิบัติธรรมที่ต่อเนื่องในวัดทั้งที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร และวัดที่มีการปฏิบัติธรรมในทุกภูมิภาคทั่วสังคมไทย มีความคล้ายคลึงกันในแบบของการดำเนินงานคือ วัดใดมีเจ้าสำนักที่มีชื่อเสียงในด้านการปฏิบัติธรรม จัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม มีการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้ผู้สนใจเข้าร่วมการปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก และในที่สุดจะประกอบกันเป็นเครือข่ายการปฏิบัติธรรม โดยการจัดเป็นวัดหลัก (วัดแม่ข่าย) ได้แก่ วัดที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน อาทิ สถานที่ บุคลากร ปัจจัยการกินอยู่ เป็นต้น และวัดที่เป็นวัดสาขาของวัดหลัก ได้แก่ วัดที่ยังขาดความพร้อม

เช่น ขาดพระอาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน (พระวิปัสสนาจารย์) ขาดเจ้าหน้าที่ดูแล เป็นต้น ซึ่งในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ทั้งวัดหลักและวัดสาขาทั้งหมดจะเป็นเครือข่ายที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม ฝ่ายสำนักปฏิบัติธรรม ที่เป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ไทย

แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาของวัดที่จัดให้มีการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังสม่ำเสมอ พบว่า มีอุปสรรคปัญหาในการบริหารจัดการของระดับนโยบาย (มหาเถรสมาคม) เช่น การย่อหย่อนของพระมหาเถรผู้ควบคุมดูแลในส่วนของการปฏิบัติธรรม ทำให้ละเลยการบริหารจัดการด้านการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์อุบาสกอุบาสิกา และประชาชนทั่วไป เป็นต้น แต่ขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงของการแก้ไขและพัฒนา มีการหยิบยกเอาโครงการต่าง ๆ ที่ออกแบบไว้ลงมาใช้ปฏิบัติเป็นขั้นตอนในสำนักปฏิบัติธรรมที่ได้ให้การรับรองไว้ทั้งหมด ๑,๕๑๒ แห่งทั่วประเทศ เช่น คัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ เป็นแบบอย่างทำสารคดีเผยแพร่ความพร้อมของอาคารสถานที่ เครื่องอำนวยความสะดวกและพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อประชาสัมพันธ์เป็นเกณฑ์มาตรฐานให้สำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ได้ใช้เป็นแบบอย่าง และเร่งร่างหลักสูตรการสอนปริยัติและสอนการปฏิบัติธรรมเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ให้มีภูมิรู้ภูมิธรรมและคล่องแคล่วในภาษาอย่างแท้จริง เป็นต้น เพื่อรองรับกระแสสังคมของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เป็นผู้สนใจต่อการศึกษาพุทธธรรม และการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา แบบเถรวาทที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก

ผู้วิจัยได้สรุปผลของการแก้ไขปัญหาที่มหาเถรสมาคม ได้จัดทำและกำลังดำเนินงานอยู่ในขณะนี้ พร้อมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับเครือข่ายการปฏิบัติธรรมทั้งระบบ เป็นตารางแผนภูมิ ดังนี้

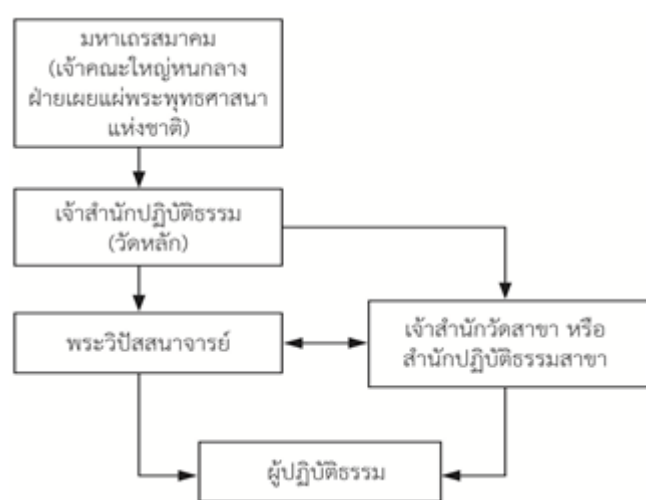
การจัดการเครือข่ายด้านการปฏิบัติธรรม	องค์กรสนับสนุน
ผู้บริหารระดับนโยบาย ๑) คัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ที่มหาเถรสมาคมรับรองแล้ว ตั้งเป็น “สำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ” จำนวน ๑๕ สำนัก ๒) จัดทำสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นวีดิทัศน์ ออกอากาศเผยแพร่ทาง เครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ เช่น YouTube Internet Line ๓) จัดทำโครงการคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นประจำปี เพื่อมอบพัด และเกียรติบัตร เป็นรางวัลแห่งความร่วมมือและการพัฒนาสำนัก ๔) โครงการฝึกอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ และทำหลักสูตรภาษาอังกฤษ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาพระภิกษุให้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้ทรง คุณวุฒิ มีภูมิรู้ภูมิธรรมทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ ถูกต้อง ถูกทางและ ถูกวิธี สามารถนำไปใช้ต่อยอดอบรมผู้สนใจได้ทุกระดับ ทั้งชาวไทยและ ชาวต่างชาติ เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากร ให้มีคุณภาพ ให้เจริญก้าวหน้า	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหาเถรสมาคม

รูปแบบที่ ๒

“สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ, “ส่วนการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษา”
 สํารวจปี ๒๕๕๙, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.onab.go.th> [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

เครือข่ายการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย นอกจากมีระดับนโยบายแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นระดับปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วยวัดที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ เรียกว่า วัดหลัก (วัดแม่ข่าย) และวัดสาขาหรือสำนักสาขาที่เป็นลูกข่ายของวัดนั้น ๆ มีการส่งข่าวสารและช่วยเหลือในเรื่องของการจัดกิจกรรมร่วมกันภายในเครือข่ายของตน และมีจุดอ่อนอยู่ประการหนึ่งคือ วัดหลักจะไม่แนะนำให้วัดสาขาออกไปสร้างสาขาใหม่ในแนวลึก เพราะจะมีปัญหาในด้านการบริหารจัดการตามมาอีกหลายประการเช่น - การขาดปัจจัยที่พร้อมสมบูรณ์ - การขาดพระวิปัสสนาจารย์ - การสอนที่อาจผิดเพี้ยนไปจากแนวคำสอนเดิมของเจ้าสำนักวัดหลัก เป็นต้น และโดยธรรมเนียมการปฏิบัติที่ผ่านมาของวัดสาขาที่มีศรัทธาบริจาคที่ดินให้สร้างสาขาต่อคือ การยกวัดสาขาใหม่ที่ตนได้มาให้เป็นอีกสาขาหนึ่งของวัดหลัก เป็นการแก้ปัญหานั้น ๆ ที่จะมีขึ้นในภายหลังได้ทั้งหมด และรักษาความเป็นกัลยาณมิตรอันดีระหว่างศิษย์กับครูอาจารย์^๕

จากการศึกษาและการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย ด้านการปฏิบัติธรรมของวัดในสังคมไทย ผู้วิจัยลำดับการบริหารเครือข่ายเป็นแผนภูมิ ดังนี้

รูปแบบที่ ๓

สรุป

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย ซึ่งขึ้นตรงกับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มี ๒ รูปแบบ รูปแบบที่ ๑ เป็นประเภทชมความงามของงานพุทธศิลป์ ทำบุญ ไหว้พระ ขอพร สามารถที่จะมีบทบาทตามหน้าที่ของวัดไปตามบริบทที่วัดนั้น ๆ มีอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะส่งเสริมให้มี

^๕ สัมภาษณ์พระภาวนาเมฆคุณ, วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๑; สัมภาษณ์ พระภาวนาโพธิคุณ วิ., วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๑; สัมภาษณ์ ระภาวนาธรรมากินันท์, วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๖๑; สัมภาษณ์ พระศรีศิลป์อาจารย์, วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

กิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นเพื่อสร้างความเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังได้^๖ ในส่วนของรูปแบบที่ ๒ เป็นวัดประเภทเน้นให้มีการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว การดำเนินงานที่ผ่านมาของวัดในรูปแบบที่ ๒ นี้พบว่า มีการขยายเครือข่ายเป็นสำนักปฏิบัติธรรมสาขาเป็นจำนวนมาก และเป็นไปตามความรู้ความชำนาญของเจ้าสำนักวัดหลัก ทำให้เกิดปัญหาในด้านการขาดเอกภาพ ด้านการบริหาร และการอุดหนุนช่วยเหลือจากส่วนกลาง^๗ สถานการณ์ปัจจุบันจึงมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างเป็นรูปธรรม โดยประธานคณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาเถรสมาคม ได้ลงนามปฏิสัมพันธ์กับผู้บริหารระดับปฏิบัติการที่เป็นเจ้าสำนักต่าง ๆ เป็นการเสริมจุดแข็งให้แก่การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาด้านการปฏิบัติธรรม ผลที่ได้จึงเกิดเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการพัฒนาให้การปฏิบัติธรรมในสังคมไทย มีความเป็นเอกภาพ และมีมาตรฐานการสอนการปฏิบัติ รวมทั้งเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าสำนักในการสานสายสัมพันธ์เพื่อดูแลรักษาสถานปฏิบัติสาขาที่เป็นเครือข่ายกันอยู่ทั้งในสังคมไทย และในระดับนานาชาติให้เข้มแข็งขึ้นได้อย่างมีทิศทาง การมีเครือข่ายการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมไปทั่วสังคมไทย และกว้างไกลไปถึงสังคมของต่างชาติต่างศาสนา ย่อมเกิดประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจและผู้ที่ตั้งมือปฏิบัติเอง ในแง่ของความสะดวกต่อการเดินทาง และแง่ของประโยชน์ใน ๓ ระดับ^๘ คือ (๑) ทิฐุธรรมมีกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน (๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า (๓) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุดตามแนวทางคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเพียงประโยชน์ใน ๒ ระดับ คือ ระดับต้นและระดับกลาง ที่อาศัยความมีศรัทธา การมีศีลมีธรรมภายในตน มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ มีปิตุสขอันประณีตภายในจิตใจ เป็นการพัฒนาจิตมนุษย์ให้เข้าถึงคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนในโลกพึงมีอยู่ในตน ก็สามารถช่วยให้ทุกสรรพชีวิตในสังคมโลกนี้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สามารถนำสันติภาพอันยั่งยืนมาสู่สังคมโลกได้ ส่วนประโยชน์สูงสุดในระดับที่ ๓ เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ต้องเกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อย่างรู้แจ้งแทงตลอดด้วยปัญญาเท่านั้น จึงย่อมหลุดพ้นไปเสียจากวัฏวนแห่งสงสารคือ การท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนี้ลงได้^๙

อภิปรายผล

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยจะนึกถึงวัดและทุก ๆ ส่วนที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นวัด เช่น การได้มีสถานที่ทำบุญ ได้บริจาคทาน ได้ไหว้พระ ได้สนทนาธรรมกับพระ และได้มีสถานที่ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติต่างศาสนา จะมองไปที่ความงดงาม

^๖ สัมภาษณ์ พระราชเวที, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ พระราชสิทธิมนี วิ., วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์, วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๓๒.

^๙ วิ. ม. (ไทย) ๕/๑๗๕/๑๐๓-๑๐๔.

ของงานก่อสร้างที่แปลกตา ความงดงามของพระพุทธรูป และผลงานเกี่ยวกับพุทธศิลป์ต่าง ๆ และปัจจุบันนี้นักท่องเที่ยวต่างชาติ ได้สนใจศึกษาพระพุทธรูปศาสนากันมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ในบรรดานักท่องเที่ยวที่เดินทาง เข้ามาในประเทศไทย มีนักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจศึกษาพุทธธรรม และถึงขั้นเข้ามาปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาอย่างจริงจัง^{๑๐} การจัดให้มีการปฏิบัติธรรมตามโอกาสตลอดปี ทั้งแบบปฏิบัติระยะสั้นมาเข้ากลับเย็นหรืออยู่ปฏิบัติ ๑ คืน หรือจัดเป็นคอร์สระยะยาว ๕ วัน ๗ วัน เป็นต้น ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกตามความเหมาะสมของเวลาและโอกาส สถานที่สำหรับใช้ในการปฏิบัติมีมาตรฐาน มีสถานที่พำนักอาศัยเป็นสัดส่วน เครื่องอุปโภคบริโภคบริบูรณ์ มีเจ้าหน้าที่ดูแล รวมทั้งพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ การได้พบกับบรรยากาศร่มรื่นเย็นสบายและเงียบสงบ การได้เห็นรูปภาพการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่วัดได้ตีโตโฆษณาประชาสัมพันธ์ไว้ เป็นต้น ย่อมเป็นความรู้สึกที่ดีทั้งทางกายและทางอารมณ์ ก่อให้เกิดจิตใจที่พร้อมเปิดรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ที่จะเกิดขึ้นได้ การที่วัดได้ประยุกต์โดยสอดแทรกให้ทุกกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ หรือแม้แต่งานประเพณีต่าง ๆ มีการเทศน์สอนธรรมะด้วยภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจได้ง่าย ใช้คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เข้าได้กับยุคสมัย ไม่น่าเบื่อ หรือเชิญชวนนั่งสมาธิสงบจิตใจ หรือเปิดสอนการปฏิบัติธรรม ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ระยะสั้น ๆ ก็ถือได้ว่า เป็นการประยุกต์ใช้โอกาสที่เหมาะสม ในการเสริมสร้างการเรียนรู้พุทธธรรมให้แก่ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาอยู่ในวัด ณ เวลานั้นได้^{๑๑} ผลที่เกิดขึ้นจะเป็นการสร้างเชื่อมโยงที่สามารถยกระดับจิตใจของผู้ฟังธรรมให้สูงขึ้น และจะมีการพัฒนาร่างกายและจิตใจเพื่อพร้อมในการเข้าสู่อารมณ์ปฏิบัติที่เข้มข้นและจริงจังมากขึ้น^{๑๒} วัดหรือสำนักที่มีการปฏิบัติธรรมในสังคมไทยทุกวันนี้เกิดขึ้นมากมาย จะมีการปฏิบัติธรรมกันหลาย ๆ รูปแบบและหลายวัตถุประสงค์ วิธีการเรียนและหลักสูตรที่สอนบางแห่งยัง ไม่มีความชัดเจนเพียงพอ เกิดปัญหาและความคิดเห็นที่ไม่ถูกต้องต่อการปฏิบัติ เกิดความไม่มั่นใจ หรือเคลือบแคลงสงสัยแก่ผู้สนใจใหม่ และโดยเฉพาะชาวต่างชาติ^{๑๓} ปัจจุบันองค์กรฝ่ายสงฆ์สูงสุด ผู้รับผิดชอบด้านเครือข่ายของการปฏิบัติธรรม กำลังดำเนินการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม โดยสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ให้แก่สำนักปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องแนวทางการปฏิบัติธรรมตามที่

^{๑๐} พระมหาสุทนต์ อากาศโร และ พระมหาเสริญ นริสโร, “การพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สกว. (๒๕๕๕): ๒๓.

^{๑๑} ภัทรพล ฤทธิ์เต็ม, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด”, วารสารศิลปศาสตรมหาวิทยาลัอยุธยา, ปีที่ ๑๑ เล่ม ๑ (สิงหาคม-ตุลาคม ๒๕๕๕): ๑๒-๑๓.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระภิกษุโพธิคุณ วิ., วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๑.

^{๑๓} บุญญา วิริยจร, “การพัฒนาหลักการสอนวิปัสสนาของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ ตามแนวสติปัฏฐานสูตร”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน- ธันวาคม ๒๕๖๐): ๑๑๖.

ปรากฏในพระไตรปิฎก สร้างเอกภาพและสร้างมาตรฐานใหม่ มีการจัดทำหลักสูตรเพื่อเพิ่มศักยภาพ การสอนการปฏิบัติธรรมเป็นภาษาอังกฤษ เสริมส่งพระวิปัสสนาจารย์สู่สากล และสนับสนุนให้มีการ จัดอบรมการผลิตพระวิปัสสนาจารย์ขึ้นทั้งในส่วนกลาง และสำนักปฏิบัติธรรมในส่วนภูมิภาค เพื่อรองรับ ผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

ข้อเสนอแนะ

แม้ว่าผลจากการศึกษาจะพบว่า มีนักท่องเที่ยวที่ชมความงามของงานพุทธศิลป์และมีความสนใจ ไปปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้น แต่มักจะเป็นกลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุที่มีกิจกรรม “ทัวร์ธรรมะ” ซึ่งหากว่ามีผู้สนใจ เข้าปฏิบัติธรรมเป็นเยาวชนของชาติ ย่อมจะเกิดเป็นพลังที่ดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ๆ ขึ้น ผู้วิจัยจึงมี ข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานภาครัฐและองค์กรพระพุทธศาสนา ควรมีการขยายความเข้าใจ ส่งเสริมและ สนับสนุนเรื่อง การพัฒนาจิตใจให้แก่เยาวชนโดยใช้เรื่องของการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก เบื้องต้นปลูกฝังให้ เยาวชนได้แสดงความกล้าในการเป็นผู้นำในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น เป็นผู้นำกล่าวสรรเสริญ พุทธคุณ เป็นผู้นำบุญในมหาพิธีต่าง ๆ หมั่นเวียนกันเป็นผู้นำการเจริญสมาธิในกลุ่ม เป็นต้น ปัจจุบัน มีเยาวชนไทยบางส่วนสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา เข้าวัดและปฏิบัติธรรมเป็นประจำด้วยความสมัครใจ จึงควรมีการวิจัยที่สร้างเครื่องมือตรวจสอบลักษณะความเพียรของเยาวชนในการปฏิบัติแต่ละครั้งในสำนัก ปฏิบัติธรรม พร้อมประเมินผลออกมาในเชิงสถิติ และรู้ผลของการปฏิบัติในแต่ละครั้ง อันจะเป็นประโยชน์ สำหรับการศึกษาวิจัยประเมินผลของผู้ปฏิบัติในแต่ละครั้ง เพื่อรู้วิธีการแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง และใช้เป็น กลยุทธ์สำหรับการวางแผนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่เยาวชน และเป็นฐานข้อมูลในการศึกษา ค้นคว้าต่อไป

บรรณานุกรม

- บุญชญา วิวิชจร. “การพัฒนาหลักการสอนวิปัสสนาของสำนักปฏิบัติธรรมต้นแบบ ตามแนว สติปัฏฐานสูตร”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร., ๒๕๖๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร, พระมหาเสรีชน นริสโร. “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ทางพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สกว., ๒๕๕๕.
- พระครูสันติธรรมภาวิธ. “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”. Journal of Nakhon-ratchasima College, ๒๕๕๗.

ภัทรบด ฤทธิเต็ม. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด”. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุวัฒน์ จูธกร. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๐.

พระราชสิทธิณี วิ., วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์. สัมภาษณ์. ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระราชเวที, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. สัมภาษณ์. ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

พระภวนาเขมคุณ วิ., เจ้าสำนักวัดมเหยงคณ์. สัมภาษณ์. ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระภวนาโพธิคุณ วิ., เจ้าสำนักวัดธารน้ำไหล (สวนโมกข์). สัมภาษณ์. ๔ กันยายน ๒๕๖๑.

พระภวนาธรรมาภินันท์, เจ้าสำนักวัดนาหลวง. สัมภาษณ์. ๑๔ กันยายน ๒๕๖๑.

พระศรีศิลป์อาจารย์, ผู้ช่วยเจ้าสำนักวัดพระธาตุศรีจอมทอง. สัมภาษณ์. ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ. “ส่วนการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนา-ศึกษา” สืบค้นปี ๒๕๕๙. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.onab.go.th> [๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].